

Др Сава Аксић,*
Доцент Правног факултета у Приштини са
привременим седиштем у Косовској Митровици

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ ЧЛАНАК

UDK: 321.6/.8

Рад примљен: 20.01.2015.

Рад прихваћен: 02.04.2015.

МОНАРХИЈА ИЛИ РЕПУБЛИКА

Апстракт: Не постоји јединствено мишљење о томе који је облик владавине напреднији, целисходнији и практичнији, па је питање: република или монархија, актуелно још од антике. Са друге стране, и монархија и република су претрпеле значајне измене кроз историју. У сваком случају, у савременим монархијама данас монарх има само церемонијална овлашћења. Поред свих предности и недостатака монархије и републике, које се у теорији наводе, сматрамо да разлику између ова два система, у погледу самог њиховог функционисања, треба тражити у чињеници што у монархији постоји идентитет приватних и јавних интереса монарха, као и у чињеници да се често, у системима где постоји, монархија не посматра само као облик владавине него јој се придаје и посебно, митско обележје.

Кључне речи: Монархија, република, облик владавине, историја, промене, овлашћење, сменљивост, изборност, јавни.

Питање избора облика владавине никада није била дилема на коју је било једноставно дати одговор. Различити догађаји су утицали на поједине народе, као и државе, да се опредељују за одређени облик владавине као просперитетнији, напреднији, односно као облик владавине који омогућава бољитак нације, будући да су у одређеним чињеницама пронађени разлози који одређени облик владавине чине целисходнијим, практичнијим у односу на други итд.

Други су полазили од критеријума да је одређени облик владавине старији, па је због тога, као проверенији, бољи од овог првог облика владавине. За разлику од њих, било је и оних који су у чињеници да је одређени облик старији налазили потврду да је као такав застарео и превазиђен, па га због тога треба заменити другим, модернијим!

---

* sava.aksic@gmail.com

Али се увек, кроз сваку аргументацију одређеног облика владавине, као доказ његове оправданости настојао изнети и критеријум демократичности једног или другог, односно аутократске форме испољавања једног или другог облика у појединим фазама постојања одређених држава, која је доказ њихове недемократичности или демократичности.

Међутим, како се питање облика владавине везује за разне чињенице, и с тога доста широко поставља, могуће је да су неке од чињеница, које се износе као критеријум облика владавине или недовољно релевантне, или узете у разматрање без довољно историјске потпоре, или, на крају, да су током историје изгубиле значај који су некада имале. "Најчешће се чује мишљење да се разлика састоји у томе што у монархији влада једна особа, а у републици влада више њих или сви" (Bernatzik, 1919: 5, превео С.А.).

Прво, што се тиче питања који је облик владавине први настао, тешко да се може један од два облика владавине сматрати старијим у односу на други.

Политичка теорија старог века није разликовала, као што је то случај данас, облике владавине: монархију и републику, него је разликовала три облика државе: монархију, аристократију и демократију. Ова подела служила је као критеријум суверености. Када власт припада једном лицу, онда је власт монархијска, а ако припада неколицини онда је власт републиканска. Републиканска власт се дели на аристократију или демократију, зависно од тога да ли власт припада мањини или већини (Келзен, 1951: 271).

На питање који је облик владавине старији: република или монархија, тешко је одговорити. Изгледа да су подједнако стара оба облика владавине, да су се упоредо појавила и одржавала кроз целу историју. Разне државе су у току историје мењале облик своје владавине, мада има и оних које су опстале са обликом владавине са којим су и настале (Јовановић, 1936: 222).

На основу тога закључујемо да је нетачан сваки суд о напреднијем или назаднијем облику владавине са аспекта времена његовог настанка, односно због тога што је један модернији, а други старији, односно превазиђен. Ако се икаква закономерност по питању облика владавине може извести, онда би једина закономерност била да се један исти облик владавине може манифестовати и као напреднији и као назаднији, односно да оба облика владавине могу имати форму, тј. испољити се, као напредни или назадни по националне интересе (упор. Бобио, 1995: 99).

Услед овога се дешавају и могу се десити промене у појединим облицима владавине. Такав је био случај, када је у XVIII веку апсолутна монархија, као превазиђена, замењена уставном монархијом. Али, такве промене често су нужне, и не мора да значи да је услед одређених промена односни облик

владавине превазиђен, па би га због тога требало заменити другим. Тако, ни монархија, због тога што је измењена, није нестала, нити је превазиђена.

Ова чињеница, да апсолутна монархија није одговарала настајућим демократским тежњама, па је због тога морала бити замењена уставном монархијом, заиста може бити аргумент у корист републике, што је чињеница коју присталице монархизма не споре, али и доказ да је монархија, ипак опстала (Јовановић, 1990: 360).

Међутим, не треба заборавити чињеницу да нужне историјске промене није претрпела само монархија, како би се у одређеној фази историје прилагодила актуелном политичком тренутку, него ни република није могла бити заобиђена у том смислу. Тако, републике које данас постоје, нису исте по положају и овлашћењима која има њен председник, као оне које су постојале у државама када је она настала, и дуго након тога. То значи да током историјског развоја, није само монархија претрпела нужне измене, односно да се нису само код монархије испољиле њене негативне стране, него да то исто важи и за републику.

То не значи ништа друго него да су оба облика владавине током историје претрпела нужне промене.

Такође, величина државе и облик владавине, с обзиром на то да се и за ту чињеницу везује одређени облик владавине, ако некада и јесу били у директној вези у смислу закономерности да од величине државе зависи облик владавине, онда то данас није случај. Наиме, некада су велике државе биле организоване као монархије, а мале државе, или градови државе, као републике. Будући да власт председника републике потиче од народа, било је тешко изводљиво у великој држави организовати бирачко тело које би ефикасно могло да обавља своју функцију у смислу избора председника републике. Данас је тај проблем превазиђен као последица проналажења средстава саобраћаја и правних изума, као што су савезна држава и представнички систем (Јовановић, 1990: 359).

Може се приметити да данас тај контакт, између шефа државе и народа, више није ни најмањи проблем, па су и највеће државе света, свака налазећи сопствене разлоге за постојање шефа државе, односно за успостављање одређеног облика владавине, управо организоване републикански, као што је случај са Русијом, Кином, Индијом, Сједињеним Америчким Државама, Бразилом итд. Дакле, оно што се може приметити је следеће: ако су некада постојали технички разлози за организацију шефа државе на одређени начин, онда данас, на решење питања облика владавине такви разлози дефинитивно више не утичу.

Између осталих аргумената у прилог монархији или републици, могу се чути и они да је монархија погоднија зато јер је у њој личност монарха високо уздигнута изнад страначких, парцијалних и тренутних политичких интереса у односу на републиканску владу која се ослања на променљиво јавно мњење. Истиче се да само монарх, као објективан и неутралан чинилац може да заступа опште државне интересе, насупрот републици у којој нема ауторитета који би обуздавао страначку тиранију, него се напротив, редовно ставља у службу најјаче странке. Уосталом, присталице монархијскога уређења сматрају да, с обзиром на то да је држава у суштини војна организација, она мора да буде уређена на начин како је уређена војска, а то значи на монархијским начелима. У војсци постоји хијерархија насупрот једнакости, а хијерархија је услов постојања и функционисања војске. Уколико би из војске нестала покорност према старијима и уместо ње била уведена једнакост, таква војска би престала да постоји. А, са друге стране, држава као таква мора да одговара војсци, да би уопште и војска могла да опстане (Јовановић, 1990: 360).

Насупрот овим аргументима, републиканци истичу да је потпуна равноправност услов опште воље, те питају по чему је неко паметнији од осталих да би имао преимућство по рођењу у односу на остале, на начин да је уставни чинилац, а уз то још и правно неодговоран (упор. Јеринг, 1998: 149).

Поред тога, исти наводе да покораване вољи једног човека понижава остале људе, срозава њихово самопоуздање и самопоштовање. Што се тиче компарација са војском, те државом као војном установом, републиканци сматрају да је непримерено свако упоређивање јер су околности другачије од оних када је војском требало освојити земљу, и када је био неопходан владалац као војсковођа. Данас је главни циљ државе благостање њених припадника. Уз све то, истиче се да модерна држава почива на идеји да не треба поистовећивати државу са личностима оних који обављају државне послове, и да стога све личности, без обзира на посао који у државној хијерархији обављају, морају бити стављене под правни поредак, односно да сви морају бити одговорни, без изузетака. У монархији, овакав принцип није могуће спровести због монархове неодговорности, па је због тога одговорност пребачена на министра, који је одговоран с обзиром на то да је овлашћен. Министри су, дакле, једини овлашћени и одговорни, па је њихово постојање због тога и реално и нужно, за разлику од монарха који су у свему овоме, сматрају исти, сувишни и непотребни, па је и монархија, због свега овога, нецелисходна. (Јовановић, 1990: 361).

Ако се покуша да се са аспекта аргумента облика политичког режима, изведе коначан суд о вези овога са обликом владе, сматрамо да се на тај начин, такође не могу изводити никакви одрживи закључци. Могуће је да такве теорије само нагињу једном или другом решењу, али су истински лишене утемељена у историјским чињеницама, јер нити се монархија може окарактеристи као аутократски облик политичког режима, односно такав облик владавине који неминовно ствара или одржава атмосферу диктатуре појединца или уже групе људи, нити се република може сматрати обликом владавине који би генерисао или одржавао стање у којем влада већина, без обзира да ли та већина влада посредно или непосредно (Суботић, 1997: 238).

Монархија која данас постоји у савременом свету, односно држава у којој постоји монархијски облик владавине, с обзиром на то да су облик владавине и облик политичког режима два одсечна и одвојена питања, може, али не мора, у подједнакој мери као и република, имати механизме и полуге власти који су гаранција постојању и остваривању демократских начела (Суботић, 1997: 239).

Сматрамо да би данас било немогуће водити расправу у правцу супротстављања монархове власти правима народа, као што је то био случај у периоду апсолутне монархије. Ако постоје померања у томе правцу у смислу врсте, као и величине права којима један од ова субјекта располаже, онда је неспорно да се историја одвија у правцу сталног осипања овлашћења монарха (Суботић, 1997: 240).

Тако се, као пример једног новог типа монархије, наводи монархија која постоји у Норвешкој. У том систему монарх, уместо да буде равноправан са парламентом, он је њему потчињен. Монарх ту нема право санкције него само право вета, па, и ако је за савлађивање таквога вета потребно више времена него за савлађивање вета председника републике, ипак је могуће да парламент одлучи и мимо воље монарха. Такође се у овој систему парламент окупља и распушта без одлуке монарха, због чега је положај оваквога монарха сличан положају наследног председника републике. Положај оваквога монарха се разликује у односу на положај монарха у Енглеској по томе што у Енглеској власт монарха није умањена него је прешла на министре, док је у Норвешкој она умањена (Јовановић, 1990: 256).

Тако се покушаји одређивања једног облика владавине као савршенијег у односу на други тешко могу потпуно и неоспорно извести. Став по којем би се један облик владавине сматрао потпуно и неспорно бољим у односу на други, сматрамо тешко одрживим, јер предности које један облик

владавине собом носи, могу бити предности у једној држави, али не и у другој. У другој држави је могуће да управо такве карактеристике, које би у некој другој биле предност, буду у ствари сметња државном јединству и осећају припадности једној држави. На пример, у вишенационалној држави тешко да монархија може бити најпогоднији начин владавине, с обзиром на то да би се нација којој монарх не припада осећала запостављеном, и питање је колико би припадници нације којој монарх не припада, заиста могле да такву државу сматрају својом, или онолико својом као када би монарх био исте националности као и они; мада има и примера да су и неке од таквих држава дуже трајале, као што је случај са Аустро-Угарском монархијом. У сваком случају, облик владавине ће зависити од националног састава становништва, културног нивоа њених грађана, привредног развоја, географског положаја и свега осталог, али се опет никако не би могла извести некаква трајна дефиниција по којој би државама, са извесним егзактно одређеним параметрима привредног, друштвеног, културног и сваког другог развоја, више одговарао један, уместо другог облика владавине (Суботић, 1997: 237).

Општа карактеристика идеје монархије би била у томе што преко појединца који је на власти, идеја монархије оличава јединство нације, са њом и државе, а чињеницом да је монарх доживотно на месту шефа државе, идеја монархије оличава континуитет државе и њено трајање (Суботић, 1997: 235). Јединство државе је у монархији оличено кроз јединство субјекта шефа државе у монархији (Јовановић, 1922: 376). Сталност монархове власти оличава стабилност државе, која треба да буде брана свим брзим и незрелим политичким и друштвеним променама, односно социјалним кретањима такве врсте од којих друштво и држава могу имати више штете него користи. Монархија има задатак да својом традицијом и трајањем обузда крајности, ма које врсте, политичке посебно, екстремне аспирације и страначке страсти. У стању политичких сукоба и борби, којима може свако друштво бити бременито у појединим фазама постојања, само ауторитет који је изнад сукобљених страна, може довести до одрживог компромиса (Суботић, 1997: 236).

Међутим, могуће је говорити и о неким слабостима, односно недостацима монархије, а од најзначајнијих које се обично наводе јесу да се монарх посматра као противтежа народу, јер је изворно субјекат исте политичке снаге као и народ. Затим, и чињеница, да монарх долази на престо наслеђем, без обзира на његове личне способности, које некада можда и не могу бити такве да ће он бити у стању да на најбољи начин обавља функцију шефа државе, а с обзиром на то да не постоје легалне могућности за његову смену, он ће као такав доживотно остати на месту шефа државе. Исто тако,

монархија се некада може појавити и као брана напредним процесима, а у ситуацији када недостају легалне могућности да би се савладале бране које таквим процесима поставља монархија, она ће се тада неспорно појавити као снага која стоји на путу развоја друштва (Суботић, 1997: 236).

С друге стране, када се ради о републици, оно што су слабости монархије, истовремено могу бити предности републике, али све то опет са задршком. Наиме, као предност републике се истиче демократичност таквога облика владавине, која се огледа у чињеници да личност председника републике није одређена уставом, тј. да се свако лице под одређеним условима може кандидовати за шефа државе, а од народне воље зависи ко ће бити изабран. Тако да постоји могућност да неко због својих изузетних способности буде изабран на место председника републике, од чега би и друштво као целина онда имало користи. Идеја републике која се огледа у изборности, смењивости и несталности личности на месту председника републике, омогућава стварање атмосфере у којој је друштво отвореније за модерне и напредније токове, за промене које су револуционарније и целисходније за државу и друштво у целини (Суботић, 1997: 237).

Међутим, чињенице несталности, сменљивости и промене, која карактеришу републику, а услед којих се као неминовна последица појављује отвореност за нове идеје, може се претворити у своју супротност, тако да у таквој држави могу да наступе промене које су штетне – промене услед којих ће друштво као целина бити заустављено у свом развоју или усмерено у правцу који не води напретку, него назадовању друштва. Све је то могуће с обзиром на то да у републици не постоји институција која симболизује сталност, конзервативизам и традицију и која би због тих својстава, све промена усвајала полако и на дужи временски период. Уз све то, чинилац који се, у смислу ауторитета у случају политичких сукоба може уздигнути изнад сукобљених страна ради проналажења разумног компромиса, у републици не постоји (Суботић, 1997: 237).

Тако да, имајући у виду доживотност монархове власти, која неспорно симболизује трајање државе и нације у односу на ефемерност политичких сукоба и друштвених криза, које се у одређеним фазама живота државе кроз одређене форме увек и свугде појављују, могуће је да је монархија, са позиције ових аргумената, у стању да те сукобе лакше преброди. Али, наравно, ова чињеница не мора бити кључни разлог захваљујући коме ће монархија преживети пре републике.

Након свих ових аргумената, као и релативности вредносних судова о овима, поставља се питање, у чему је заиста суштинска разлика у односима између монархије и републике, и у чему се могу тражити предности, односно недостаци једног или другог облика владавине?

Целокупна историја држава указује да не постоји идеалан облик владавине, као и да добре или лоше особине постоје у сваком облику владавине (Михајловић, 1996: 217). Зато је питање монархије или републике још од антике актуелно (Strohm, 1922: 1, превео С.А.).

Али, ако се ипак траже разлози за или против, онда, из свега наведеног произилази да се сви разлози у корист републике или монархије могу поделити у неколико група.

Прву групу чине они аргументи који се заснивају на чињеници трајања једног или другог облика владавине, па се на основу тога изводи закључак о конзервативнијем или напреднијем облику владавине. Међутим, оба облика владавине постоје доста дуго, питање је који је облик пре настао, те сматрамо да би било прилично површно одређивање прихватљивијег облика владавине по основу овог критеријума.

Такође, аргументе против монархије који се свode на чињеницу да монарх има већа овлашћења од осталих, а да та овлашћења добија по рођењу, такође не можемо сматрати недостатком или слабашћу идеје монархије у односу на идеју републике, јер у савременим државама монарх ни формално, ни фактички нема велику власт (вид. Лукић, 1995: 313). Када се пише о правима која британски суверен има, наводи се да су то права да буде консултован, право да храбри и право да опомиње, односно анализирајући права која британска круна има по уставу, у теорији се наводи да британска круна и у стварности и не чини ништа више од тога. Због свега овога се истиче да је Британија већ република (Martin, 1937: 46 – превео С.А.).

Дакле, власт коју монарх данас има је таква да се ни у ком случају не ради о власти која би, као некада, била противтежа народу, него се ради о власти са одређеним ингеренцијама углавном формалне природе, које круни омогућавају обављање функције у најнужнијем обиму. Тај би се приговор могао изнети за време апсолутне монархије, али од када у савременим државама таква форма монархије више не постоји, онда ни такав аргуменат више не стоји. Шта више, у савременим државама председничког система, председник републике има много већу власт него монарх. Ако се упореди власт председника републике у председничким државама и власт монарха у скандинавским краљевинама, па и са влашћу монарха у Великој Британији, видеће се да је председник републике много више укључен у стварно функционисање политичког живота државе, да му је негде препуштено право управљања снажним полугама власти, као и да у неким системима има прилично јак положај у односу на остале две власти. Тако да се ни чињеница великих ингеренција круне не може више сматрати аргументом на основу којег би се изводили судови о предности једног или другог облика владавине.

И на крају, постоји трећа група разлога, код којих се донекле и једино може пронаћи стварна разлика између монархије и републике. Једна разлика се тиче суштине, док се друга тиче форме.

Суштинска разлика је у томе што у монархији постоји приличан идентитет јавних и приватних интереса монарха. Дакле, јавна власт се наслеђује, односно наслеђује се положај монарха са свим привилегијама. Додуше, ово наслеђивање се не може вршити појединачним актима приватноправног располагања него је оно предвиђено само уставом и законом (Јовановић, 1936: 207).

Међутим, оно што треба у вези са овим поменути је да тај идентитет интереса не значи апсолутну слободу, ни у начину стицања власти, ни у начину односа према тој власти, јер је начин на који се та власт стиче у потпуности регулисан уставом, а начин њеног вршења, као и уопште, положај монарха који проистиче из улоге носиоца власти, уопште не значи да он није у обавези да поштује устав и законе, пошто се приликом ступања на престо и формално обавезује на поштовање устава и закона. Слобода коју монарх има, значи само да је он неодговоран у кривично-правном и политичком смислу (Јовановић, 1936: 208 – 209).

Ова неодговорност произилази из чињенице да је монарх, поред народа, једини уставни чинилац, односно субјекат вршења власти. Тако да без обзира на разлоге ове неодговорности, која је у одређеној мери последица нужности услова вршења власти монарха, а која је уз све то кроз историју била много већа (јер је некада укључивала и неодговорност у моралном смислу), када се ради о самом функционисању оба облика владавине, идентитет јавних и приватних интереса, и формално у монархији, у одређеној мери постоји, за разлику од републике, па је питање да ли је ово штетно за државу, или је чак из одређених разлога добро да у одређеној мери у личности шефа државе постоји овакво јединство приватних и јавних интереса (Јовановић, 1936: 207–209)?

Какав ће бити однос шефа државе према држави и јавним интересима, и колико ће он стварно бити у стању и хтети да учини нешто корисно у том смислу, у пракси је питање? У историји је било разних случајева. Тако у одређеним државама, није прављен баш најбољи избор, у смислу да народ сматра да је једна личност погодна за ту функцију, а да се након тога покаже да та личности или нема способности, или није мотивисана да за јавни интерес учини све најбоље. Са овим отпада и приговор да монархија није добар облик владавине зато што се народ у њој не пита каква је личност монарх, и због тога на престо може ступити и неко ко нема квалитете за обављање те функције, јер је било случајева да и у републикама сви

председници нису подједнако успешно обављали ту функцију, иако су бирани од народа, и нису дошли на власт по основу чињенице рођења! Са друге стране, у монархијама је некада тај идентитет јавних и приватних интереса мотивисао монарха да за државу уради најбоље могуће, али некада то и није био случај. Тако да, изгледа, оно што је најбитније, то није сама чињеница стицаја јавног и приватног интереса, него управо питање у каквој ће се личности монарха стећи приватни и јавни интерес. Као што ни република, односно сама чињеница воље народа, не гарантује избор најпогодније личности. Управо најразличитији примери кроз историју представљају доказ чињенице да сам политички положај и формално-правне ингеренције нису довољна гаранција успешности вођења државе од стране шефа државе. Сматрамо да ни ова суштинска разлика не нуди одговор на питање о предностима једног од ова два облика владавине, него остаје, да можда ипак највише зависи од саме личности шефа државе, без обзира на облик владавине којим је држава организована.

Формална разлика између идеје републике и монархије би била у томе што се често институцији монархије придаје митско, или чак и верско обележје. Ово обележје је у вези са чињеницом сталности и доживотности монарха, што се поистовећује са нечим вечним и непролазним. Уз то, у различитим фазама историје, крунисање монарха је често био, а и данас негде јесте, верски обред који се обавља уз благослов верских великодостојника, или је врло често у неким државама функција богослужења у најтешњој вези са положајем монарха. Свест о монархији као идеји, посебно ако она постоји, или је постојала дуже време у одређеној држави, може бити доста снажна, првенствено у смислу њеног значаја, порекла, везаности за традицију, утемељења у вери (упор. Јовановић, 1936: 223).

Литература

Bernatzik, E. (1919). *Republik und Monarchie*, Tübingen

Бобио, Н. (1995). *Држава, владавина друштво*, Подгорица, Цетиње

Јерин, фон Р. (1998). *Циљ у праву*, Београд, Подгорица, Сремски Карловци, Нови Сад

Јовановић, С. (1936). *Држава*, Београд

Јовановић, С. (1990). *О држави, Основи једне правне теорије*, Београд

Келзен, Х. (1951). *Општа теорија права и државе*, Београд

Лукић, Р. (1995). *Теорија државе и права*, Београд

Martin, K. (1937). *The Magic of Monarchy*, London, Edinburg, Paris

Михајловић, В. (1996). *Слободан Јовановић и грађанска држава*, Врњачка Бања

Strohm, G. (1922). *Demos und Monarch, Untersuchungen über die Auflösung der Demokratie*, Stuttgart

Суботић, Д. (1997). *Српски монархизам у прошлости и данас*, Београд

Sava Aksić, LL.D.

Assistant Professor,

Faculty of Law, University of Priština,

(temporarily seated in Kosovska Mitrovica)

MONARCHY OR REPUBLIC

Summary

There is no unanimity or common opinion on the issue which form of government is more progressive, advanced and beneficial for the society: monarchy or republic. It is beyond dispute which of the two forms of government was created first; yet, both forms of government have indisputably sustained significant changes in the course of their historical development. Anyway, in contemporary monarchies, the role of the Monarch is largely ceremonious. Notwithstanding all the advantages and disadvantages of these two forms of government, the author is of the opinion that the most prominent difference in the operation of the monarchy and the republic lies in the fact that the private and the public interests of the monarch largely coincide, which may not be the case in the republican form of government. Besides, citizens frequently associate the concept of monarchy with some unrealistic (almost mythical) features and imagery.

Key words: *monarchy, republic, form of government, historical changes, public authorities, removability and electivity.*

